

Ivo Maroević

UDC 069.4/.5:72.025:711.424:930.26:351.853.1

ICOM (1.9; 127.5; 127.7; 128.95; 191; 764; 55,3)

Problematika koju otvara namjena ili nešto šire shvaćena upotreba spomenika kulture tako je raznolika da će razmatranje njihove muzejske upotrebe biti tek jedan dio, jedan način pristupa koji će se, s obzirom na svoje značenje, preklapati s nekim drugim načinima upotrebe tih spomenika, a tek će malim dijelom biti isključivo. To znači da je muzejska upotreba spomenika kulture jedna od njihovih namjena koja se ponegdje dopunjuje drugima, često miješa, a tek je u izuzetnim situacijama njihova jedina namjena. Nadalje, muzejski se može upotrijebiti i dio spomenika, ako je to organizaciono izvedivo s obzirom na druge sadržaje i namjene. Naravno, to se uglavnom odnosi na nepokretne spomenike kulture, iako se u posljednje vrijeme takva tendencija osjeća i kod pokretnih spomenika posebnih vrsta koji se čuvaju "in situ". Potreba preciziranja termina, analiza poticaja i podloge koja omogućuje muzejsku upotrebu spomenika kulture i, napokon, načini na koje se to postiže, s primjerima iz domaće i inozemne prakse, dovoljno su široka materija kojom ćemo se pozabaviti. Ostat ćemo u mnogome na teoretskoj razini ili na razini općenitog razmatranja problema, ali istodobno i otvoriti mogućnosti ulazanja u dubinu pojedinačnih problema da bi se tako na neka otvorena pitanja dobili što adekvatniji odgovori.

Podjimo od termina - muzejski upotrebljavani spomenici kulture. Mislim da ne moramo objašnjavati termin spomenika kulture, jer on prilično jasno i

čvrsto određen. Ali, treba podsjetiti na mnogobrojnost vrsta i na jednu više praktičnu nego sadržajnu podjelu na pokretne i nepokretne spomenike kulture. To stoga što se ni teoretski ne možemo u ovom razmatranju baviti svim pojavnim oblicima spomenika kulture, nego samo onima koje možemo svrstati pod termin što ga pokušavamo odrediti. Drugim riječima, odmah isključujemo iz razmatranja one spomenike koji se ne nalaze "in situ", a to su muzejske zbirke, kolekcije i oni, pretežno pokretni spomenici koji su izgubili vezu sa svojom izvornom sredinom. To ipak ne znači da se i takvi spomenici ne mogu iskoristiti kako bi se potpunije prikazao i tretirao neki drugi muzejski upotrebljavan spomenik kulture (npr. izložba u nekom dvorcu ili starom gradu i sl., skulptura u zaštićenom parku). Nepokretni spomenici kulture koji su dislocirani i ne nalaze se "in situ" također su obuhvaćeni terminom što ga pojašnjavamo, jer su premješteni da bi se sačuvali za buduće vrijeme pred naletom potreba suvremenog društva (u pitanju je npr. stvaranje akumulacionih jezera za hidrocentrale). Samim tim je element njihove muzejske upotrebe još naglašeniji.

Dio termina koji se odnosi na muzejsku upotrebu svakako je imao utjecaja na odbir spomenika kulture koji u ovom kontekstu dolaze u obzir. Odmah na početku treba uočiti nijansu između muzejski upotrebljivanih i muzejski tretiranih spomenika kulture. Muzejsko tretiranje spomenika pretežno se veže na način prezentiranja - a o tome smo već govorili - kad, bez obzira na namjenu i ostale njegove vrijednosti, želimo pokazati povijesnost nekog spomenika (za taj se termin naročito zalaže dr. Ana Deanović u više svojih tekstova), što znači, njegovo trajanje u vremenu i prostoru, i time valorizirati njegovu slojevitost kao najveću vrijednost. Zašto smo tom načinu tretiranja dali stanovito mu-

zejsko odredjenje? Upravo stoga što time spomenik kulture tretiramo kao izložak u muzejskoj vitrini, a ne kao objekt koji ima i drugih namjenskih i vrijednosnih potencijala.

Da bismo se vezali na termin muzejski upotrebljivanih spomenika kulture, treba reći da se muzejski tretirani spomenik može i muzejski upotrebljavati, ali da to nije i uvjet da se on muzejski upotrebljava. Uvjeti za muzejsku upotrebu prvenstveno su u vrijednosti i podobnosti spomenika za takvu upotrebu, u dobroj prilagodjenosti namjena i u nizu vanjskih činilaca koji mogu biti presudni, kao što su: smještaj, psihološki faktori, tradicija i sl. Muzejski upotrebljavan spomenik kulture takav je spomenik kome je primarna namjena da, posredno ili neposredno, posjetiocu organizirano pokazuje svoje spomeničke vrijednosti. On je uredjen tako da se gleda ili razgledava, da je kao muzejska izložba opskrbljen odredjenim edukativno-informativnim pomagalicama koja posjetioca upućuju na ono što treba da vidi, kako će dobiti cjelovitu i sustavnu sliku o spomeniku, kako da doživljava sve vrijednosti koje takav spomenik ima. Naravno, malo je spomenika kulture koji se nalaze u takvim okolnostima i koji svojom vrijednošću zaslužuju isključivost muzejske upotrebe. U praksi redovito dolazi do kompromisa, osobito kad su u pitanju one vrste spomenika koje su neposrednije vezane uz život. Stari gradovi, dvorci, kultivirane ruševine i arheološki lokaliteti sigurno su najprikladniji, jer nema sukoba interesa i drugih namjena: štoviše, takav ih način upotrebe svakako revitalizira i daje im realističnu suvremenu namjenu. Broj tako uredjenih spomenika kulture izrazito je ovisan o mogućnostima društva i upravo razmjernan s osiguranim uloženim novčanim sredstvima.

Gledamo li povijesno, možemo uočiti da se usporedo s razvitkom ideje o zaštiti spomenika kulture razvijala potreba svojevrsne upotrebe takvih spomenika, koja nas u krajnjoj liniji vodi do muzejske. Sjetimo li se baroknog ili klasicističkog interesa za ruševine, interesa koji se još nije bio razvio u ono što nazivamo brigom za spomenike prošlosti, vidjet ćemo da je u njemu uključen interes za vrijednosti takve ruševine. Prvenstveno su to bile romantične i vizuelne vrijednosti, više nego spoznaja o povijesnoj, stilskoj ili nekoj drugoj kulturnoj vrijednosti. Ali, sama svrha upotrebe ruševina radi izazivanja emotivnih, a time posredno i odgojnih senzacija apsolutno je nosila u sebi zametak muzejske upotrebe spomenika. Jer, namjena koja u prvi i jedini plan stavlja spomenik sam, s njegovim vrijednostima, temelj je muzejske upotrebe. Na primjeru Fountains Abbey, ruševina srednjovjekovne opatijske u sjevernom dijelu Engleske, možemo se osvjedočiti kako je kraljevski Studley Royal Park 18. stoljeća, riješen na francusko-nizozemski način, i te kako vodio računa o tome da barokne i ranoklasicističke paviljone smjesti na takva mjesta da se kroz šumske prosjeke, koji su bili pažljivo planirani, mogu vidjeti i doživljavati ruševine srednjovjekovne opatijske. Tu se još nije bila razvila ideja zaštite. Bio je to tek pojačani interes. Zaštita spomenika, s idejama Victora Hugoa i Viollet-le-Duca stavila je u prvi plan racionalni pristup. Proučavanje oblika i rekonstrukcija idealnog stila malo su potisnuli ideju ne samo muzejske upotrebe, nego prvenstveno muzejskog tretiranja, koje je s Dvořakovom reakcijom "konzervirati a ne restaurirati" ponovo steklo pravo građanstva. Ideja proučavanja spomenika potisnula je bila onaj emotivni odnos koji se temeljio na potrebi za uživanjem u doživljavanju ruševina, na prošlosti kao dijelu krajoblika. Trebalo je da prodje i to vrijeme, da bi s

razvitkom cjelokupnog čovječanstva u tijeku ovih sedam desetljeća dvadesetog stoljeća došlo do pojačane spoznaje o tome što je spomenik kulture, a usporedo s razvitkom industrije i tehničke civilizacije do spoznaje da je prošlost ugrožena u svojoj biti. Reakcija je bila pojačani interes za prošlo, i to ne samo u smislu proučavanja, efikasnije zaštite i načina pronalaženja koegzistencije između prošlosti i sadašnjosti za budućnost, nego i u potrebi upoznavanja čovjeka s vlastitom prošlošću. Tada su rijeke posjetilaca, usporedo s obilaskom muzeja i upoznavanjem s onim što se u tijeku vremena nataložilo u zbirkama i spremištima muzeja, krenule prema terenu, da bi vidjele ono što se još sačuvalo "in situ", da bi se upoznale s prostorima u kojima su se nalazila ona djela iz muzejskih dvorana. Naravno, oni su i ondje očekivali sustavnost u upoznavanju s objektom, sličnu informaciju i neopterećenost drugim namjenama koje bi ih kočile u doživljavanju prošlosti. I tada je muzejska upotreba spomenika kulture postala kulturna potreba, postala je dijelom napora da se spomeniku kulture pruži adekvatna namjena. Mnoge spomenike kulture može spasiti jedino muzejska upotreba, jer u protivnom dolazi do degradacije spomeničkih vrijednosti, a time i do nestanka spomenika.

Tu povijesno uvjetovanu pojavu i razvitak muzejske upotrebe spomenika kulture prati i promjena psiholoških i socioloških uvjeta koji su, uz pomoć drugih elemenata suvremenog života (na kraju, oni su u trajnoj međusobnoj ravnoteži), otvorili velike mogućnosti tog načina pristupa spomenicima kulture. U nas se to događa s odredjenim zakašnjenjem, ali je u mnogim drugim zemljama svijeta posjećivanje i upoznavanje sa spomenicima kulture, posebno onima koji se muzejski upotrebljavaju, u neprekidnom porastu. Što se zapravo dogodilo? Neslućeno brz ra-

zvitak industrije, produktivnosti rada i promjene strukture - od kojih je najbitnija ona koja se očituje u prijelazu stanovništva sa sela u grad - doveli su do brzog rasta gradova, do promjene načina života. Trka za poboljšanjem životnih uvjeta išla je usporedo s borbom za bolje uvjete rada. To je dovelo do skraćivanja radnog tjedna i samim tim do pojave problema s l o b o d n o g v r e m e n a. Društvo se kao cjelina moralo pozabaviti tim problemom, i tako se među ostalim kulturnim aktivnostima posjećivanje uredjenih spomenika kulture udomaćilo u mnogim zemljama. Razvitak medicine, bolji uvjeti života i rada osjetno su produžili životni vijek čovjeka. Socijalna prava što ih je čovjek izvojštio u borbi s kapitalom donijela su mnogim ljudima pravo na mirovinu. I sada zdravi i vitalni umirovljenici nadoknađuju ono što su u tijeku života propustili. Upoznavanje s kulturnim nasljedjem dio je interesa koji su ispunili p r o d u ž e n i ž i v o t n i v i j e k č o v j e k a . Potpuno obrazovanje, neslućeni razvitak sredstava informiranja, eksplozija knjige i sl. - sve je to posredno utjecalo na pojačani interes za vrijednosti prošlosti.

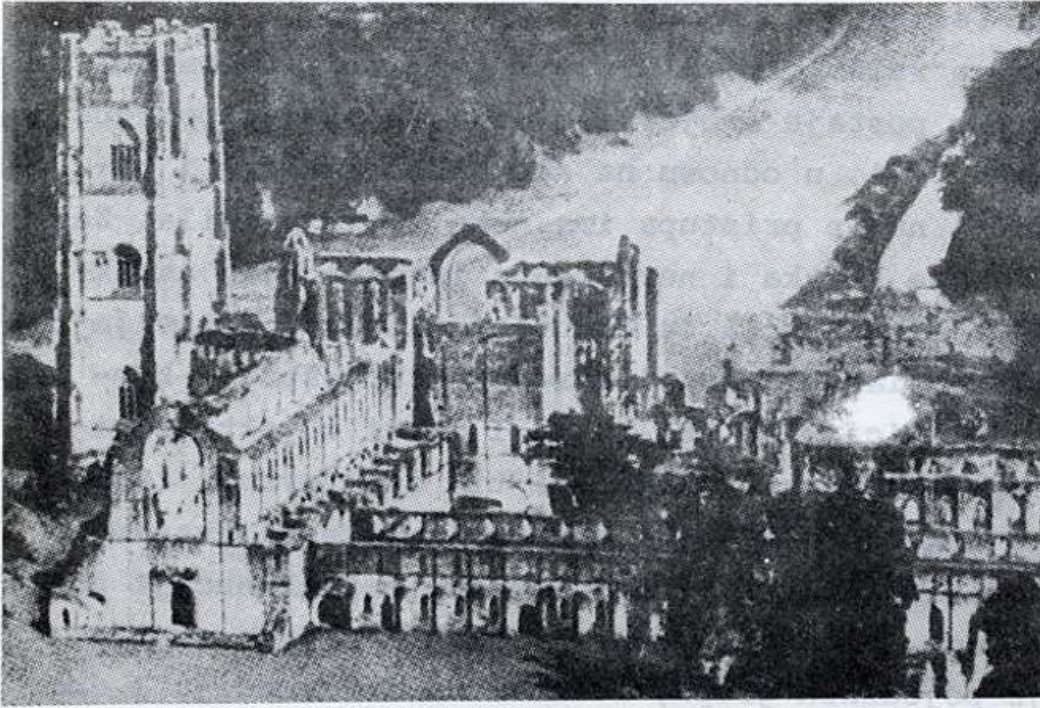
S druge strane, r a z v i t a k p r o m e t n e t e h n i k e omogućio je brzo i udobno putovanje. Izgradnja suvremenih cesta, moderniziranje željeznica i gust zrakoplovni promet stvorili su nove mogućnosti doživljavanja prostora i njegovih vrijednosti. Kulturne vrijednosti postaju dostupne onima koji imaju novčanih sredstava da ih dodju vidjeti. Stone Henge, Akropola ili Chartres (uzmimo ih kao orijentirne točke) prestaju biti vrijednosti iz monografija, prospekata i filmova; sada su to neposredno doživljene vrijednosti, i tako mnogo više djeluju na osjetljivost čovjekova duha. U komplet interesa t u r i s t i č k e i n d u s t r i j e

ulaze tako i muzejski upotrebljavani spomenici kulture. Turističke kompanije nude putovanja u kojima će se za relativno malo novca moći vidjeti mnogo toga. To postaje svojevrsna moda, s time i potreba vremena. Ali, u odnosu na spomenike kulture i turistički način pristupa ima neka svoja pravila. Zahtijeva se kratka i neposredna informacija, atraktivnost mjesta koja će dopuniti vizuelni doživljaj, relativno lak pristup i određeni smještajni komfor u okolici. Kao što su se i drugi objekti turističkog interesa prilagodili tim zahtjevima, tako se to nužno događa i s muzejski upotrebljavanim spomenicima kulture, koji, ovisno o frekvenciji posjetilaca, moraju omogućiti kraće ili duže zadržavanje pojedinih grupa, raznovrsnu informaciju i dovoljno prostora za prateće sadržaje što se javljaju ondje gdje se okupljaju ljudi.

Pošto smo ukratko saželi značenje, povijesnu, sociološku i psihološku uvjetovanost pojave muzejski upotrebljivanih spomenika kulture, zadržat ćemo se na razmatranju načina na koji spomenik kulture pripremamo za muzejsku upotrebu i na analizi onih vrsta spomenika koje imaju elementa za takvu upotrebu.

Gledamo li teoretski, svaki spomenik kulture koji uređujemo i prezentiramo s pretežnom svrhom muzejske upotrebe treba da zadovolji određene uvjete koji optimalno pridonose njegovoj budućoj upotrebi, bez obzira na to upotrebljavali se muzejski u cijelosti ili djelomično. Ne ulazeći u detalje ni u podrobniju analizu tih uvjeta, treba navesti njihove temeljne značajke da bismo stekli predodžbu o tome što oni znače i koliko pridonose potpunijem sagledavanju spomenika kao kulturne vrijednosti.

Prva je pretpostavka da je spomenik z n a n s t v e n o i m u z e o l o š k i o b r a d j e n .

Fountains Abbey (Yorkshire-Velika Britanija) ruševine srednjovjekovne opatije

Lipowiec (okolica Krakova-Poljska) struktura hodne plohe unutar prezentirane ruševine staroga grada

To znači da nam je jasna njegova povijest i povijest njegovih građevnih struktura, da bi se nakon toga iskristalizirala ideja o tome što treba prezentirati kao njegovu vrijednost. Bez obzira na to koji ćemo princip prezentiranja primijeniti, važno je utvrditi dubinsku i vodoravnu slojevitost građevine i provesti njihovo vrednovanje. Vertikalna slojevitost u primjeru arheoloških nalaza ili dubinska u odnosu na skrivene strukture u zidovima zgrada mnogo je delikatnija i izaziva neusporedivo više problema u određivanju prezentiranja pojedinog sloja od one vodoravne, koja ne zadire u tkivo starije ili ranije faze, nego samo u prostor koji je takvu fazu okruživao. Ali, konačni rezultat cijele te operacije treba da bude čitkost spomenika, kako ne bismo posjetioca stavljali u nedoumicu. Čitkosti pridonosi čitava prostorna organizacija takvog muzejski upotrebljavanog spomenika kulture. Vidljiva objašnjenja s tlocrtima grada ili lokaliteta na posebnim panoima, logičan smjer s tlocrtima grada ili lokaliteta na posebnim panoima, logičan smjer kretanja obilježen različitim strukturama gaznih ploha, naročito ako je riječ o spomeniku "sub divo" (vidi grad Lipowiec u južnoj Poljskoj), ili određenim vizuelnim oznakama unutar zgrada, eventualno naznake onih dijelova građevina koji nedostaju, posebno ako su posrijedi ruševine, kako bi se pobliže označila i različenost povijesnog nastanka određenih građevnih faza, ako je moguće (kao u Egglestone Abbey u sjeverozapadnom Yorkshireu - Engleska, gdje su dvije faze gradnje prikazane u tlocrtu različitim oznakama i jedna niskim rubnim linijama od kamenih ploča, a druga betonskim rubom - sve su to elementi koji pridonose svestranijem poimanju tako prezentiranog spomenika kulture i njegovoj preglednosti. Englezi idu čak tako daleko da u nekim ruševinama svojih srednjovjekovnih opatija označuju namjenu i naziv pojedinog dijela arhitek-

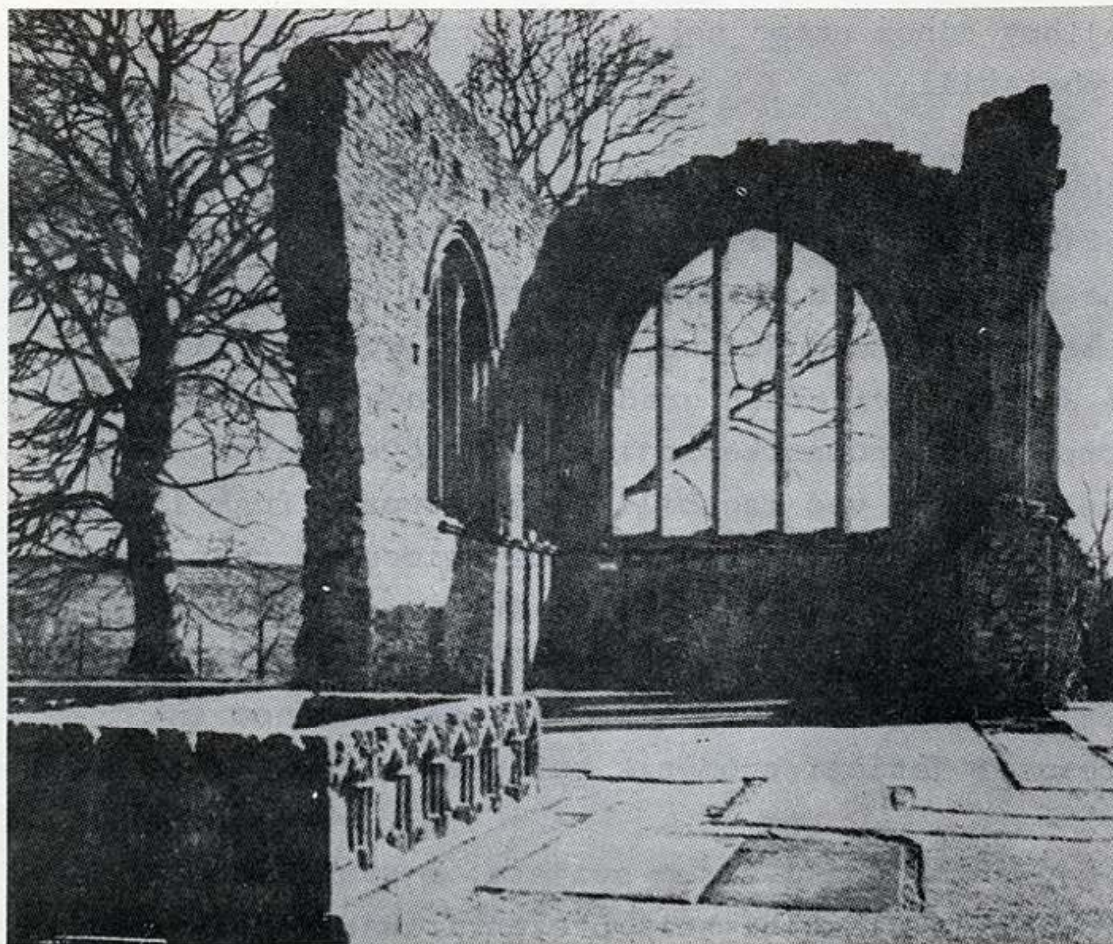
ture, s tim da su u tlocrtu, usred travnjaka koji poput njegovana saga prekriva tlo, postavljene brončane pločice s kratkim terminom koji nam govori nalazimo li se u ladji, koru, transeptu ili u nekom drugom dijelu opatije. Potpunijem doživljavanju takvih spomenika mnogo pridonose kvalitetni tiskani vodiči koji mogu biti priredjeni za različite vrste posjetilaca - od popularnih prospekata do malih znanstvenih monografija s mnoštvom najnovijih podataka o dotičnom spomeniku. U tome su Er i postigli zamjernu razinu. P r i m j e n a s v j e t l a u prezentiranju spomenika kulture nadilazi samo usku muzejsku upotrebu, ali je i njezin sastavni dio, jer se u mnogim spomenicima kulture, koji se upotrebljavaju pretežno muzejski, organiziraju priredbe tzv. "zvuk i svjetlo" u kojima se pokušava evocirati život onih vremena kad je u tim spomenicima tekao autentični život. Takav oblik upotrebe malo izlazi iz okvira našeg razmatranja, ali se dijelom u njega i uklapa. Izraziti su primjeri dvorci uz Loiru. Svaka upotreba spomenika kulture, a posebice muzejska, koja pretpostavlja jaku frekvenciju posjetilaca različitih profila, zahtijeva i niz pratećih sadržaja koji omogućuju ispravno funkcioniranje namjene u današnjim uvjetima. To se prvenstveno odnosi na osamljene spomenike gdje treba urediti parkirališta, sanitarne čvorove i mjesta za okrepu. Naravno da ti sadržaji ne smiju doći u sukob sa spomenikom, a ni s krajolikom s kojim je spomenik srasao. Unutar naselja ti se problemi rješavaju drukčije.

Tako smo općenito, bez detaljnijeg rasčlanjivanja, iznijeli neke od bitnih činilaca o kojima treba voditi računa kad se govori o muzejskoj upotrebi spomenika kulture. Nastavimo s primjerima na kojima ćemo moći uočiti posebnosti pojedinih vrsta spomenika

i njihov odnos prema nekim općim načelima što smo ih postavili.

Gotovo sigurno možemo tvrditi da prezentirani i uređjeni arheološki lokaliteti čine najpogodniju gradju za muzejsku upotrebu. Ako njima pridodamo ruševine utvrđenih starih gradova ili drugih povijesnih gradjevina, tada smo uglavnom iscrpli one spomenike kojima je gotovo jedina namjena, kad su već izgubili svoju izvornu funkciju, da pokažu svoje vrijednosti posjetiocu. I ta se namjena može gradirati, utoliko što - ovisno o razini interesa posjetilaca - možemo govoriti o: turističkom, obrazovno-odgojnom, stručnom ili znanstvenom interesu za dotični spomenik kulture.

Primjera ima dosta širom svijeta, a svaka zemlja stvorila je vlastiti stil prezentiranja takvih spomenika. To ovisi o vrijednosti spomenika, klimatskim uvjetima, mentalitetu ljudi i frekvenciji posjetilaca. Teško je pronaći i utvrditi određene zakonitosti koje bi nam mogle poslužiti kao teoretski putokaz. Svaki je spomenik problem za sebe, i njegovo uređenje ovisi o nizu činilaca. Pokušat ćemo s nekoliko primjera ukazati na stanovite mogućnosti i dileme, svjesni da smo time dali tek temeljnu obavijest o širini moguće problematike, ne ulazeći još u dubinu pojedinog problema. Izabirući dvije veoma različite zemlje, Grčku i Englesku, za prikaz muzejske upotrebe arheoloških lokaliteta, postićemo dvojaki cilj. Uspoređujući veoma različite spomenike kulture jasnije poimamo razlike u pristupu a postat će nam bliskije i razlike u mentalitetu. Nije li zanimljivije usporediti grčku i rimsku kulturu u različitim, nego u istim podnebljima? Rim u Engleskoj Mediteran je na sjeveru, interpretiran na anglosaksonski način. U tome je i vrijednost usporedbe.

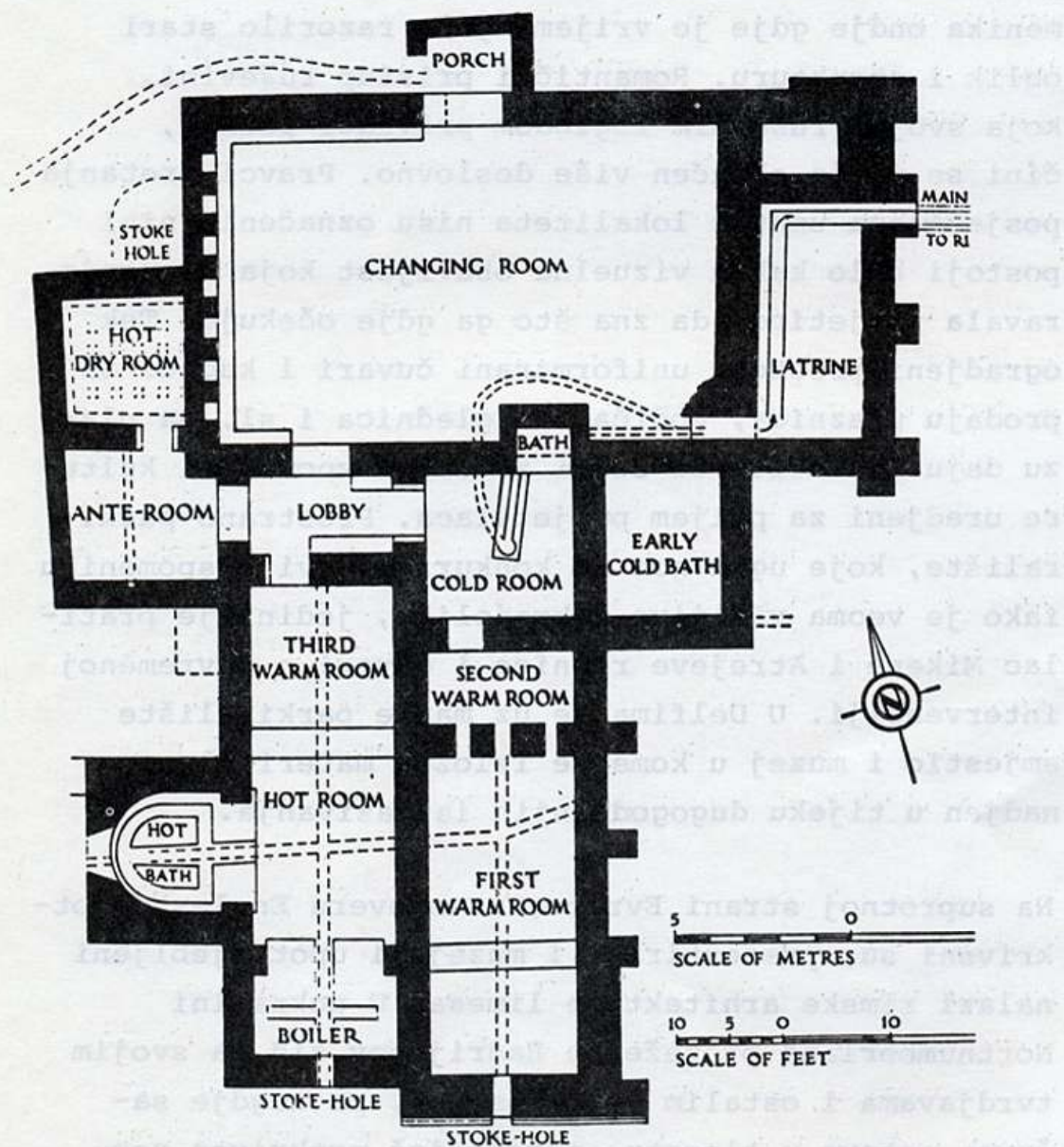
Egglestone Abbey (Velika Britanija) prezentirana ruševina srednjovjekovne opatiije - konzervirani zid i tlocrt naznačen u travnjaku

Mikena (Grčka) ruševine arhajskoga grada

Uzmimo Mikenu ili kompleks u Delfima. Istovjetnost je pristupa očita, iako je, zahvaljujući značaju svakog od tih lokaliteta, dojam koji se stječe bitno različit. Mikena u surovom krajoliku kamenog krša u kojemu nema drveta, gotovo ni travke, daje poseban doživljaj elementarne snage arhajske grčke arhitekture. Delfi su mnogo mekši i u nizanju kultiviranih terasa vidimo drugačiji dodir s gotovo slično nepogodnim terenom. Ali, to su dojmovi o prezentiranoj vrijednosti. Način prezentiranja gotovo je jednak. Prezentiranjem nije postignuta čitkost spomenika ondje gdje je vrijeme jače razorilo stari oblik i strukturu. Romantični pristup ruševini, koja svojim ruševnim izgledom privlači pažnju, čini se da je shvaćen više doslovno. Pravci kretanja posjetilaca unutar lokaliteta nisu označeni, niti postoji bilo kakva vizuelna obavijest koja bi usmjevala posjetioca, da zna što ga gdje očekuje. Tek ogradjeni prostor, uniformirani čuvari i kućice za prodaju ulaznica, vodiča, razglednica i sl. na ulazu daju naslutiti da su ti značajni spomenici kulture uređjeni za prijem posjetilaca. Prostrano parkiralište, koje uglavnom ne konkurira odviše spomeniku iako je veoma vidljivo u krajoliku, jedini je pratilac Mikene i Atrejeve riznice i govori o suvremenoj intervenciji. U Delfima se uz manje parkiralište smjestio i muzej u kome je izložen materijal prodanjen u tijeku dugogodišnjih istraživanja.

Na suprotnoj strani Evrope, na sjeveru Engleske, otkriveni su, prezentirani i muzejski upotrijebljeni nalazi rimske arhitekture limesa. U pokrajini Northumberland proteže se Hadrijanov zid sa svojim tvrdjavama i ostalim posebnostima, pa negdje sačuvan gotovo u tlocrtu, negdje još prekriven zemljom, a negdje - i to u svojem značajnijem dijelu - konzerviran i prezentiran na tipično engleski pedantan način. Razmotrimo koncepciju na primjeru

Chesters Roman Fort (uz Hadrijanov zid - Velika Britanija) tlocrt rimske utvrde publiciran u vodiču kroz arheološki lokalitet

tvrdjava Chesers Roman Fort i Corbridge Fort. Konzervirani zid različitih visina i pločnik, ondje gdje se sačuvao, daju nam uvid u temeljnu prostornu koncepciju Chesters Roman Forta. Njegovana trava pokriva ostalu površinu i čini dodir zida s terenom mnogo blažim. Od natpisne ploče na ulazu u kompleks, preko izloženog tlocrta utvrde i više različitih tiskanih vodiča, do samog doživljaja kultivirane arheološke prezentacije osjeća se nastojanje za čitkošću koncepcije. Možda taj travnjak daje čitavom kompleksu stanoviti artificijelni izgled, nije čak ni osobito lijepo vidjeti žičanu ogradu koja sprečava stoku što pase na okolnim pašnjacima da udje među kamenje i zidove iz rimskih vremena, ali zadivljuje veoma očigledna čovjekova briga za spomenik. Vjerojatno je hladniji sjever, sa svojim klimatskim opasnostima za samu strukturu otkrivenog spomenika, razvio poticaj i potrebu za vizuelno izraženom brigom prema spomeniku. Pravac kretanja označen nisko rezanom travom u nešto višoj travi, šljunak na mjestima gdje je frekvencija posjetilaca veća, to su samo pomoćna sredstva da bi se istakao muzeološki pristup spomeniku. U ostacima Corbridge Forta iskrsnuo je problem stratigrafije. Uslijed proširenja tvrđave u kasnijim razdobljima Rimskog carstva neke su zgrade podignute nad negdašnjim jarcima za vodu. Zbog nejednolikog temeljenja, i pod pritiskom naknadnih slojeva i zemlje, podovi tih kuća poprimili su oblik bivših jaraka. Nakon otkopavanja ostali su valovito neravni. Današnja prezentacija ostavila ih je tako neravne želeći time pokazati svu složenost povijesne slojevitosti. Unatoč tome, čitkost slojeva nije postignuta, ostavljajući tako otvorenim problem efikasnog muzeološkog prezentiranja kompleksnih objekata. Uz oba navedena arheološka lokaliteta smještene su manje zgrade muzejskih zbirki, u kojima se čuva i izlaže materijal pronadjen prigodom iskopavanja.

Delfi (Grčka) prezentirane ruševine Apolonova hrama

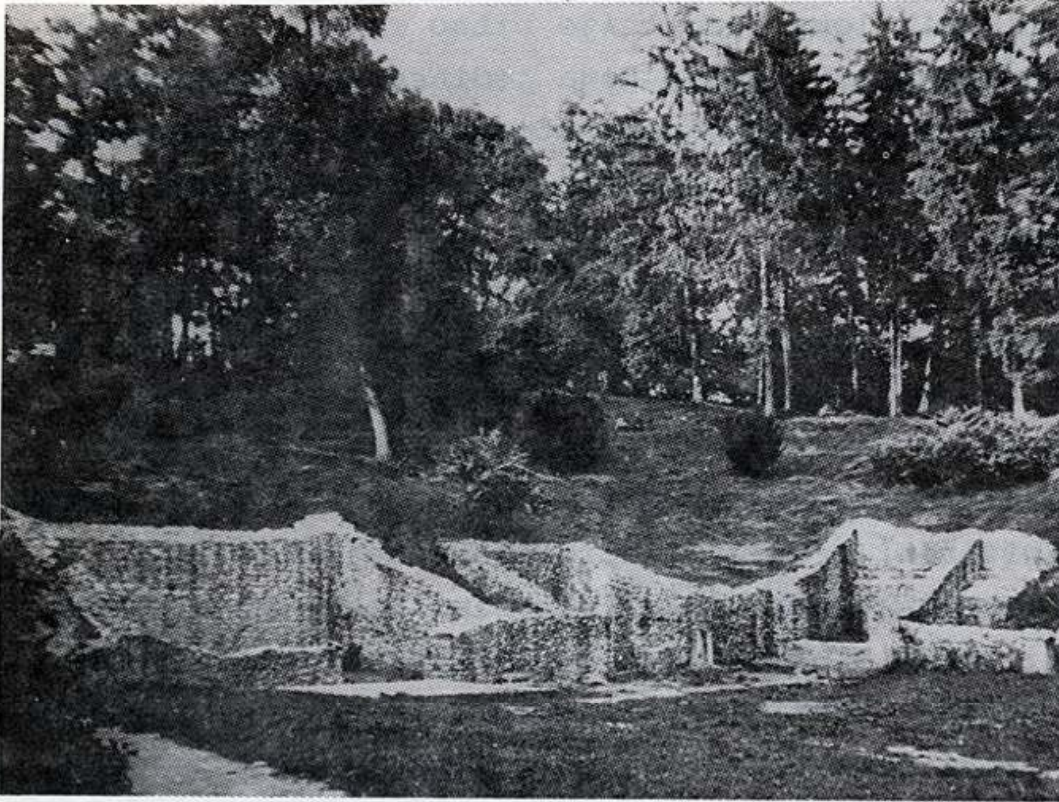

Corbridge Fort (Velika Britanija) ruševine rimske utvrde - prezentirani nalaz sa svim nepravilnostima koje je uzrokovala naknadna izgradnja u gornjim slojevima

Dakle, muzeološki pristup u smislu upotrebe takvih arheoloških lokaliteta nije bitno različit. Razlike su u načinu ostvarenja toga jedinstvenog pristupa, u odnosu prema vidljivoj intervenciji čovjeka, praktički u koncepciji kojom želimo ostvariti tako specifičan pristup.

S pravom se možemo upitati što se događa u nas, na području koje ima i može imati mediteranski i srednjeevropski odnos prema ovom materijalu. Ako govorimo o Hrvatskoj, možemo reći da nemamo ni jedan organiziran, uredjen i do kraja muzejski upotrijebljen arheološki lokalitet. Ima nastojanja i pokušaja. Tu su u prvom redu Varaždinske Toplice, ali one su još u fazi istraživanja i sukcesivnog uredjenja otkrivenih površina, pa se još ne može govoriti o definiranoj koncepciji muzejske upotrebe. Salona, kao drugi veliki arheološki kompleks, ne samo da stagnira u odnosu na prvotne rezultate s početka ovog stoljeća, nego i nazaduje u smislu uredjenja, prezentiranja i organizirane muzejske upotrebe.

Ne ulazeći sada u valoriziranje stanovitih rješenja u ostalim republikama, zanimljivo je istaknuti primjer Sremske Mitrovice u kojoj se pokušalo i pokušava da se današnji grad stavi u smisleni prostorni odnos s rimskim Sirmiumom koji se nalazi u donjim slojevima. To nije pokušaj muzejske upotrebe nalaza, nego funkcionalnog suživota, u kojem bi se prostori s arheološkim nalazima upotrebljavali kao rekreativne zone. Čak i u ovom kontekstu ne bi se smio izgubiti stanoviti oblik muzejske upotrebe, ali sa specifičnim značajkama. Navedimo još neke markantne primjere: Lepenski Vir, Stobi, Herakleja, Šentpeter ili kompleks Emone. Sve su to pokušaji koje će trebati analizirati da bismo mogli zaključiti kakve su naše orijentacije u tom smislu.

Varaždinske toplice (Hrvatska-Jugoslavija) prezentirane ruševine rimskih hramova na forumu

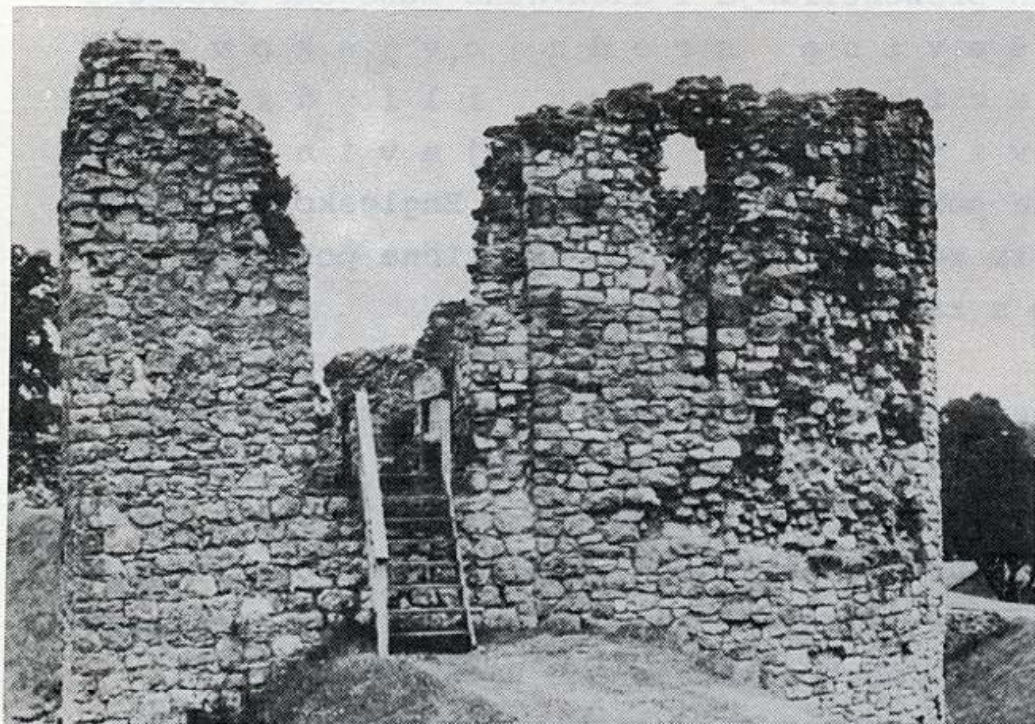

Varaždinske toplice - provizorna zaštita zidova u kompleksu rimskih termi

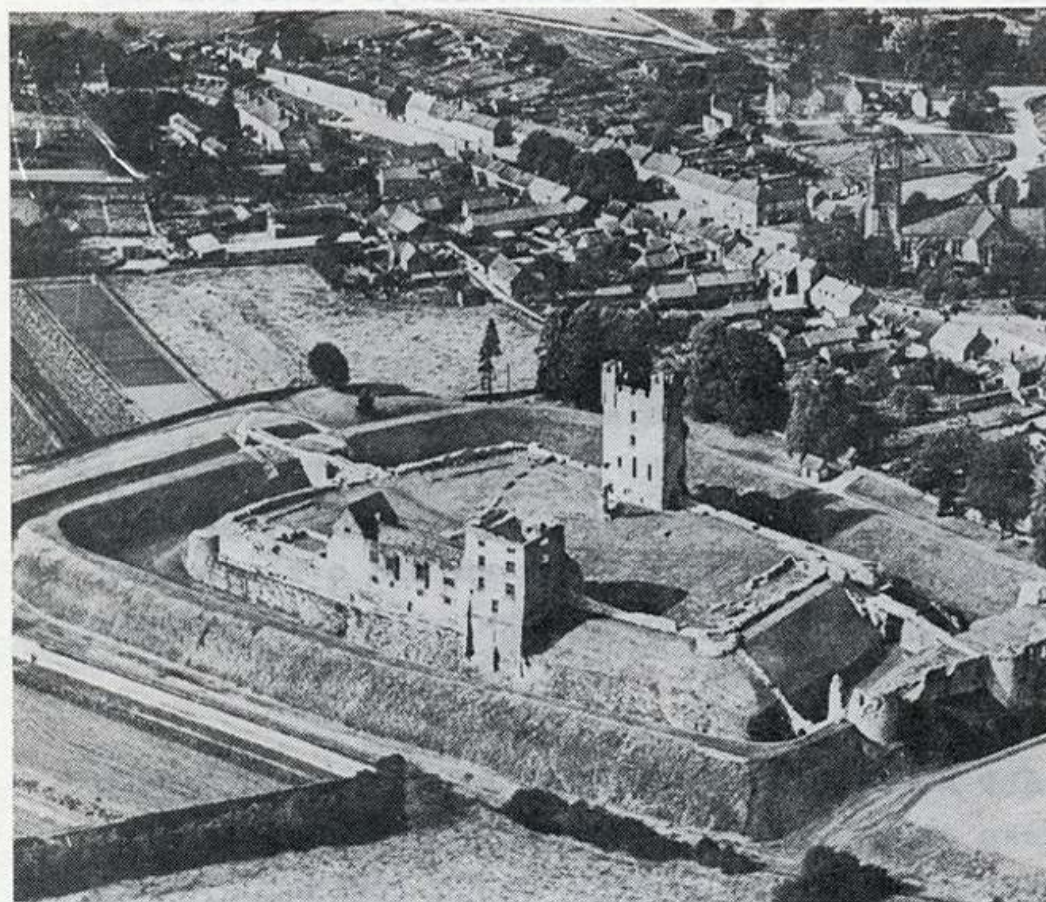
Način prezentiranja i adekvatne muzejske upotrebe ruševina srednjovjekovnih starih gradova ili drugih povijesnih građevina svakako je na poseban način razvijen u Engleskoj, iako i u drugim zemljama nailazimo na slične pokušaje, samo s različitim rezultatima.

Englezi su veoma dosljedno razvili metodologiju konzerviranja povijesnih struktura, koja je u ovom specifičnom primjeru dosegla visoku stručnu razinu. Temeljena na stoljetnoj tradiciji posebne brige za spomenike kulture, ona uglavnom ne priznaje improvizacije, nego pokazuje onu ujednačenu zrelost koja je rezultat sakupljenog iskustva. Principi, što smo ih upoznali u prezentiranju arheoloških lokaliteta, ovdje su tek neznatno modificirani i prilagodjeni posebnostima svakoga pojedinog lokaliteta. Tako su npr. u prezentiranju ruševina negdašnjeg kartuzijanskog samostana Mount Grace Priory proveli zamašne, danas nevidljive, tehničke zahvate koji su spriječili klizanje obližnjeg terena i zatrpavanje zanimljivih nalaza s izvorom pitke vode i sustavom vodovoda što je svaku ćeliju opskrbljivao vodom. Svi su ti zahvati skriveni ispod današnje razine terena koji je pokriven njegovanom travom, kao i na nizu drugih objekata. Jedna je ćelija bila rekonstruirana u 19. st. na temelju autentičnih nalaza. Ona je i danas sačuvana kao element prošlih zaštitnih metoda i govori posjetiocu o slojevitosti pristupa suvremenog čovjeka graditeljskom naslijeđu.

Zahvati na oštećenim zidovima starih gradova isto su tako dosta složeni. Princip poštivanja izvorne povijesne strukture provodi se do tog stupnja da se npr. kosi zid, koji se nagnuo uslijed niza vanjskih uzroka i predstavlja opasnost za zgradu i posjeti-

Helmsley Castle - drveno stubište kojim se prelazi preko ruševnog zida

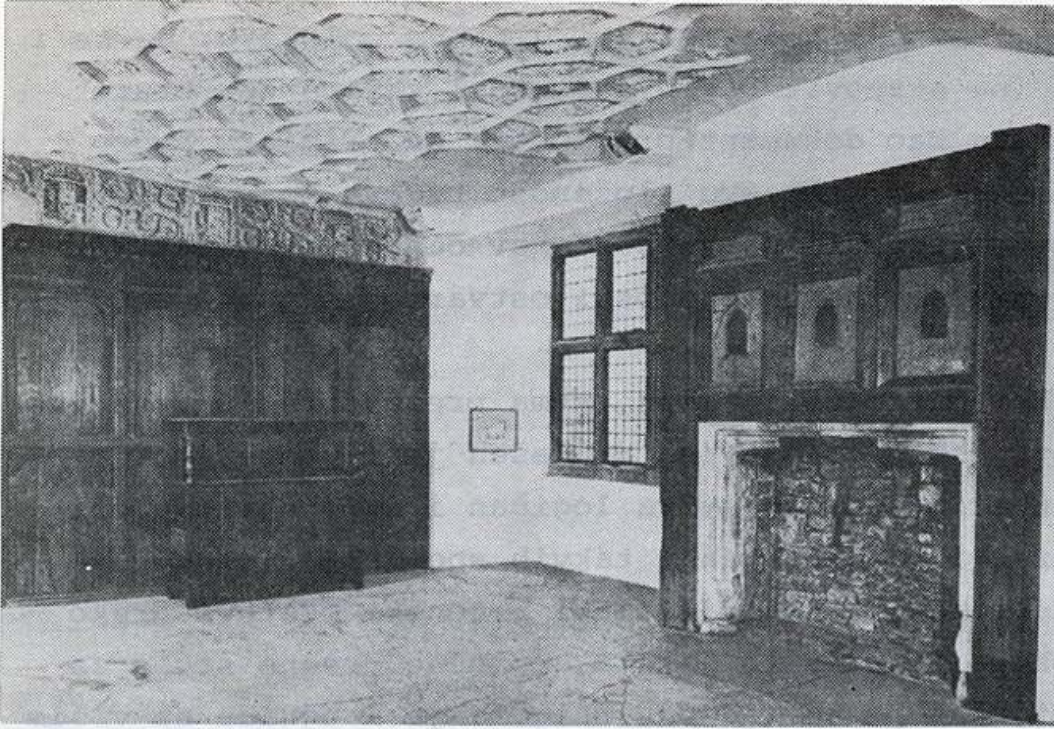

Helmsley Castle (Velika Britanija) prezentirane ruševine staroga grada

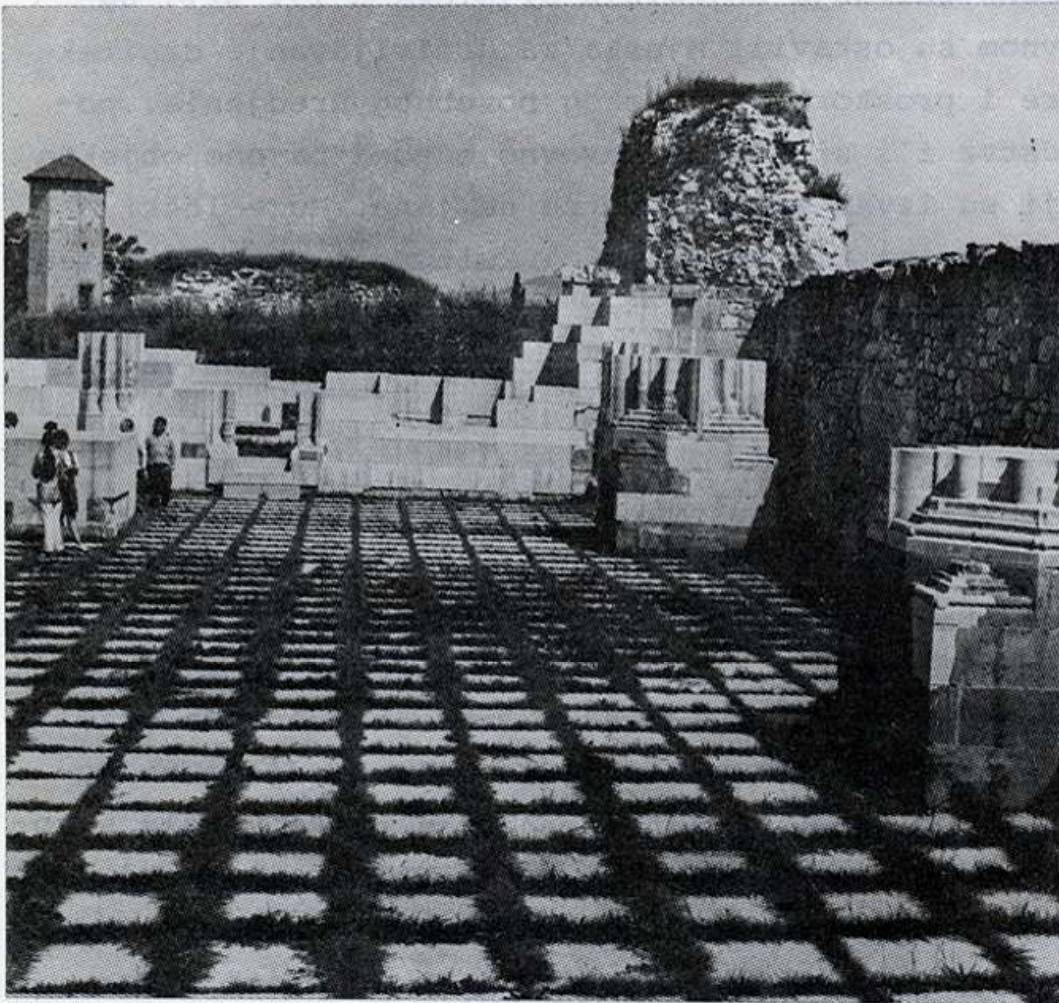
oca, nastoji konzervirati u takvu položaju, da se i ta (na stanovit način defektna) strana strukture sačuva kao dokument prošlosti. Na primjeru Aydon Castle-a vidimo svu složenost radova koje je potrebno izvesti da bi se takav odnos prema strukturi građevina u cijelosti ostvario.

Takav muzeološki odnos prema prezentiranju ruševina povijesnih građevina naglašen je i pratećim instrumentarijem. Tako su za logičan i sveobuhvatan obilazak i razgledavanje takvih spomenika izgrađeni novi drveni ili laki betonski mostovi preko opkopa i gradskih jaraka, pomoćne drvene stube za prijelaz preko zidova, osiguranja i ograde na višim dijelovima zidova. Prostori unutrašnjosti, koji su se sačuvali bilo produženom upotrebom bilo zbog rekonstruiranja pojedinih dijelova u 19. st., uglavnom su ostavili mjesta za doživljavanje arhitekture i prostora, bez nekog posebnog uređenja, pokušava ili sl. To se naravno odnosi na one objekte koji su izvan svoje izvorne namjene. Muzeološki odnos prema tim spomenicima kulture i njihova muzejska upotreba doživjeli su u Engleskoj punu afirmaciju, unatoč tome što se na mnogim mjestima već osjeća stanoviti prijelaz u maniru.

Promotrimo li iskustva i nekih drugih evropskih zemalja, vidimo da se gubi ona sigurnost u ispravnost postupka koju smo osjetili u Engleskoj. Jedna od tako konzerviranih i prezentiranih ruševina u Nizozemskoj jest dvorac Brederode. Iako je ruševina građena s odlično sačuvanim kulama bila uređena za sustavni obilazak posjetilaca (most preko kanala s vodom, drvena stubišta, ograde i sl.) i opremljena malim kioskom za prodaju prospekata i suvenira kao i preglednom kartom objekta, ipak je očiti nedostatak neprekidne brige da se spomenik održava i mnogo je manje posjetilaca u odnosu na druge spome-

Helmsley Castle - unutrašnjost prostorije u dijelu grada koji se sačuvao pod krovom

Eger (Madjarska) prezentirani arheološki nalaz crkve unutar tvrđjave

nike koji nisu prezentirani kao ruševine. To je možda izolirani primjer, ali indikativan za upotpunjavanje slike o odnosu prema toj vrsti spomenika.

Navedeni primjeri, kao i oni koje ćemo ukratko razmotriti s područja Poljske i Mađarske, nisu sustavno odabrani kao reprezentativni uzorci (da upotrijebimo statistički termin), ali indiciraju raznolikost pristupa u različitim zemljama. Tako grad Lipowiec, nedaleko od Krakowa, ukazuje na pristup koji poštuje strukturu izvornika ali ne odviše. Manji rekonstrukcioni zahvati više su rezultat potrebe za saniranjem i podupiranjem određenih dijelova ruševnog zidja nego za zatvaranjem nekih mogućih cjelovitosti volumena. To je ruševina u kojoj je čak na edukativan način odijeljena nova struktura od izvorne linijom u zid ugrađenoga olovnog lima. Bitne vertikalne komunikacione veze stubištima obnovljene su u betonu na mjestima gdje su izložene djelovanju atmosferilija; gazne plohe na otvorenim površinama kombinirane su od kamenih ploča i trave. Smjer kretanja posjetilaca time je zgodno označen. Postignut je, dakle, specifičan pristup istom problemu, uz istovrsne temeljne pretpostavke kao i u drugim zemljama.

U Mađarskoj se osjeća težnja prema rekonstruiranju onih dijelova koji nedostaju, ali ne na čitavom objektu, nego u određenim smislenim i prostornim sklopovima. Težnja prema čitkosti prelazi u maniru čitljivosti. Tlocrti građevina, koje su se sačuvale kao ruševine tek u svojim donjim zonama, često se izravnavaju i artificijelno prezentiraju (Eger - tvrđava i ruševine katedrale u njoj). Stari grad Kisnana pokazuje da je odnos prema izvornim strukturama uglavnom zanemaren, a da se više pozornosti posvećuje obliku i preglednosti objekta, kao i novim muzejskim namjenama pojedinih dijelova objekta.

ta. To ne ostaje samo muzejski upotrebljavan spomenik kulture, nego i zbirka predmeta i ulomaka koji su nadjeni na tom mjestu, izložena u posebno uređenim prostorima unutar objekta. Posrijedi je već i interpolacija.

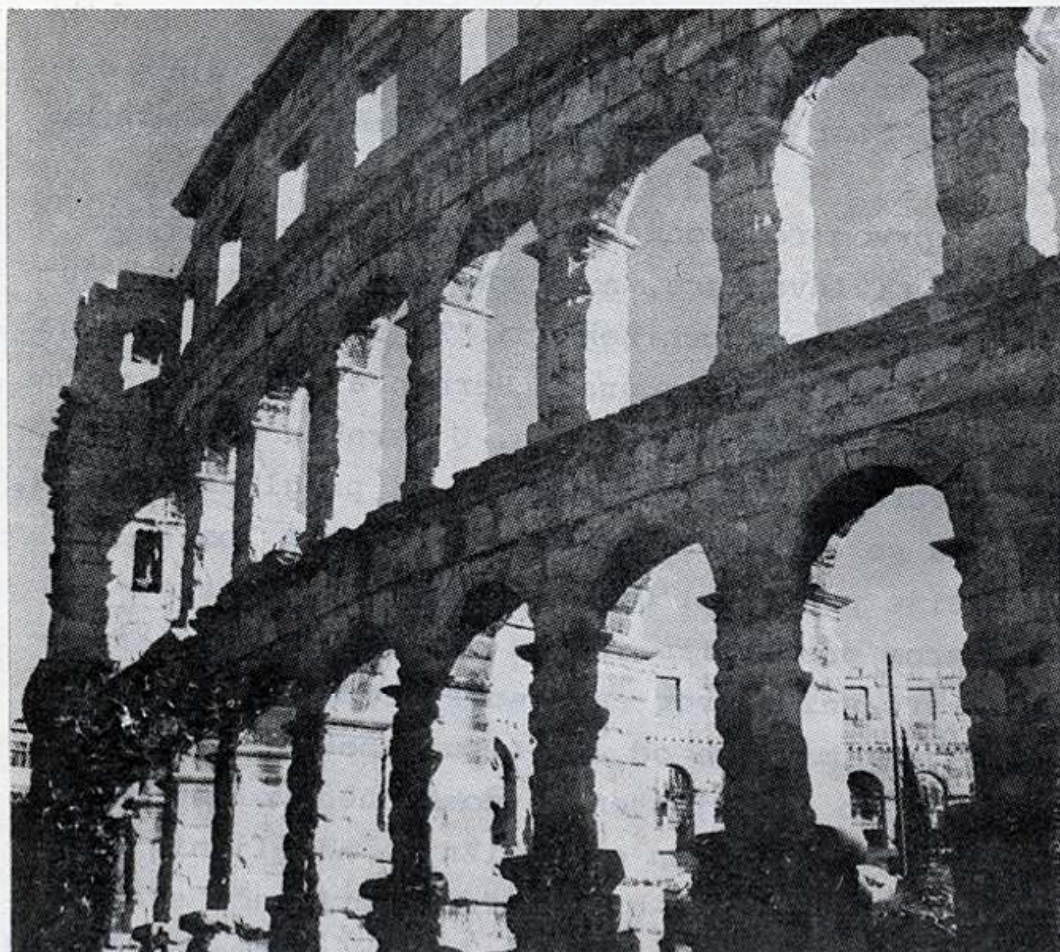
Razmotrimo li situaciju u Hrvatskoj, možemo reći da unatoč stanovitim pokušajima nemamo takvih prezentiranih i muzejski upotrebljivanih ruševina koje bi mogle poslužiti kao uzorak onoga što se u našoj republici zbiva na tom planu; kao uzorak neke suvislo izražene konzervatorske ideje. Dosad su to prvenstveno bili pokušaji najelementarnijeg preventivnog saniranja, koje je još veoma daleko od prezentiranja i muzejske upotrebe. U nas postoje izvanredni uvjeti, ali ne u smislu dostatnih novčanih sredstava ili razradjene metodologije i jasne ideje, nego u smislu velikog broja ruševina koje bi se na takav način mogle uvesti u život. No, čini se da svijest o mogućnosti takve upotrebe spomenika kulture još nije do nas doprla i razvila se toliko da bismo je prihvatili i razradili. Pokušaj s tvrdim Bobovcem u Bosni, s ruševinama romaničko-gotičke opatije Arača u Banatu ili s nekim objektima Ohrida, pokušaji su koji će možda dati određeni putokaz u tom smjeru i u nas.

Arena u Puli poseban je slučaj, jer se u njezinoj upotrebi miješaju izrazito muzejski način s jednim posebnim sadržajem - filmskim festivalom. Ne ulazeći u odnose tih dviju namjena, koje se preklapaju, mora se reći da taj muzejski dio pokazuje upravo onu mediteransku komponentu koju možemo pratiti duž Italije i Grčke, u objektima srodna značaja. To je stanovita ležernost u obradi površina, osnovno usmjerenje planom i vodičem i dopuštanje da spomenik sam, bez pomoćnih sredstava, interpretira posjetiocu svoju vrijednost.

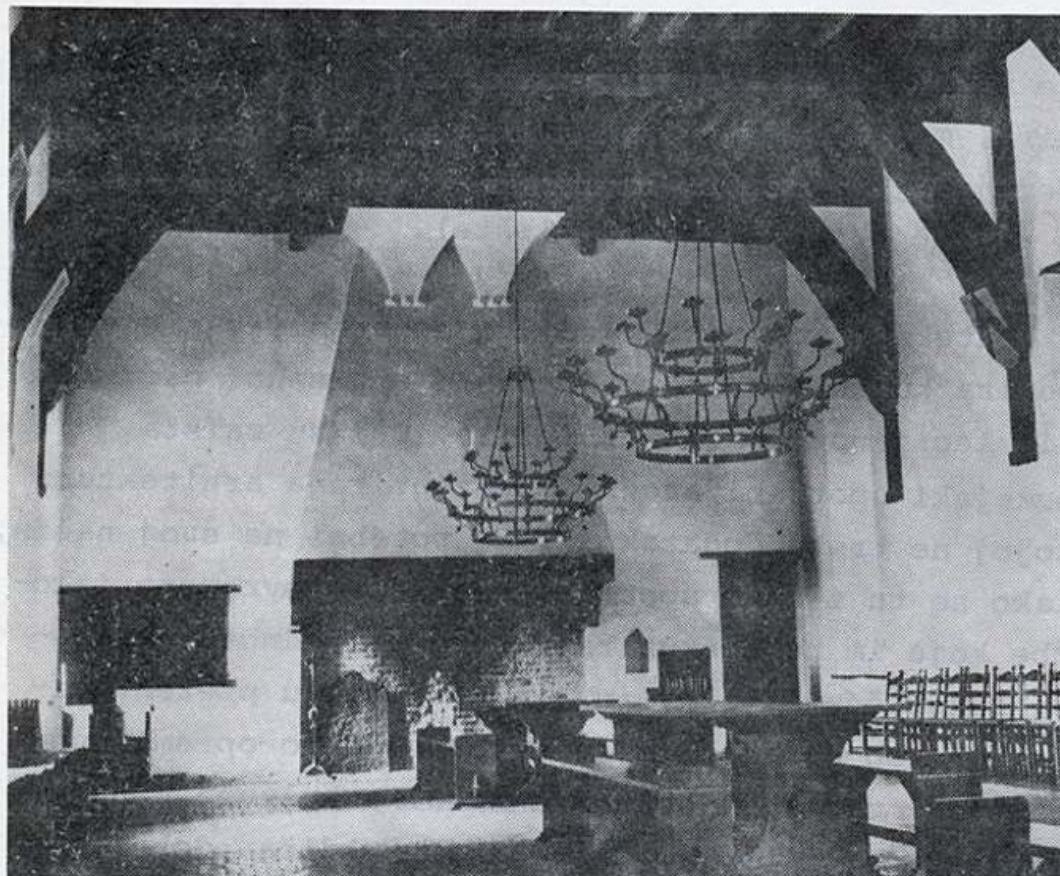
Kategorija sačuvanih, konzerviranih ili restauriranih pojedinačnih građevina, kojima je dio namjene vezan uz muzejsku upotrebu, čini granično područje našeg razmatranja.

Tu su u prvom redu oni spomenici kulture u kojima čak nema ni inventara, nego su prezentirani isključivo kao sanirana arhitektura. To se rjedje događa. Uzmimo primjer starog grada Hernen u Nizozemskoj, a djelomice i grada Loevestein. U Hernenu se gleda arhitektura i, iako nema vodiča ni preglednog plana, uspijeva se doživjeti prostorni tijek i logika organizacije prostora. Ovaj potonji s veoma skromnim inventarom prezentira stanje grada u 16. st. kad je to bio državni zatvor za visoke feudalce. Uzgred rečeno, on ima više od sto tisuća posjetilaca godišnje, iako je smješten na dosta nepovoljnu terenu, relativno udaljen od obližnjih naseljenih mjesta. Upravo ta štura autentičnost privlači svojom posebnom vrijednošću. Taj grad nije opterećen čak ni pratećim sadržajima. Oni su smješteni dijelom u gospodarskim zgradama iz kasnijih razdoblja, koje se nalaze izvan gradskog jarka (prodavaonica suvenira, mali buffet i stan kustosa grada) ili izvan zemljanog nasipa koji okružuje jarak, a pred ulazom u područje grada (parkiralište).

U kontekstu te vrste muzejski upotrebljavanih spomenika kulture možda bi trebalo spomenuti podrume Dioklecijanove palače u Splitu. Oni su zaista muzejski upotrebljavana i prezentirana arhitektura kojoj ne treba dodatka. Iako posebni na svoj način, iako se tu i tamo upotrebljavaju za povremene izložbe koje im ne konkuriraju nego vrijednost prostora iskorišćuju za svoju što uspješniju prezentaciju, oni su dobar primjer prvotno dobro opremljenog muzejski upotrebljavanog spomenika kulture u nas. Preglednost planova, raznolikost vodiča, dobra si-

Pula (Hrvatska - Jugoslavija) rimski amfiteatar

Loevestein (Nizozemska) viteška dvorana u gradu

gnalizacija i poštivanje autentičnosti osobine su koje je vrijedno istaknuti i slijediti u drugim sličnim pokušajima.

Iako nije isključivo vezan uz muzejsku upotrebu, primjer crkve izvan kulta, koja se kao spomenički prostor upotrebljava i za neke druge javne priredbe kao što su koncerti ili manje dramske predstave, valja uključiti u ovu grupu problema. Riječ je o kombiniranoj namjeni unutar koje ona, koja se odnosi na prezentiranje spomenika kao izuzetne vrijednosti, nosi temeljni naglasak muzejske upotrebe. Praktički rečeno, ta je negdašnja crkva priredjena za razgledavanje, a druge je namjene tek nadopunjuju. Izdvojimo li tu crkvu sv. Petra starog i sv. Donata u Zadru kao dobre primjere, a crkvu sv. Trojice u Splitu kao primjer dobra početka a čudna nastavka, tada možemo zaključiti da su i tu potrebna dinamička rješenja koja idu za unapredjivanjem metodologije.

Drugi tip iste grupe problema čine stari gradovi, dvorci ili palače koji su izgubili svoju prvotnu namjenu uslijed promjene društvenih odnosa. Njih ima širom Evrope, a uredjeni su i opremljeni adekvatnim inventarom, da bi govorili o vremenu u kojem su nastali ili bili u naponu snage, zamišljeni i prezentirani kao jedinstveni i cjeloviti eksponat (npr. Malbork ili dvorac Lazienki u Poljskoj, Muiderslot ili dvorac Duivenvoorde u Nizozemskoj, kompleks Versaillesa i sl.; u nas Ptuj ili Trakošćan). Ali to je muzejska upotreba u kojoj je sam spomenik kulture - a u njemu se posjetioци upoznaju s prošlošću - nedovoljno muzeološki prezentiran. Svi elementi muzeološkog htijenja posvećeni su više opremi i inventaru nego arhitekturi u kojoj se oprema nalazi. Sigurno je da takvo prezentiranje spomenika daje posjetioци najpotpuniji doživljaj. Sporno je,

jedino, kako i koje vrijeme prezentirati u onim spomenicima čija povijesna slojevitost dopušta prikaz više vremenskih razdoblja u životu jedne gradjevine.

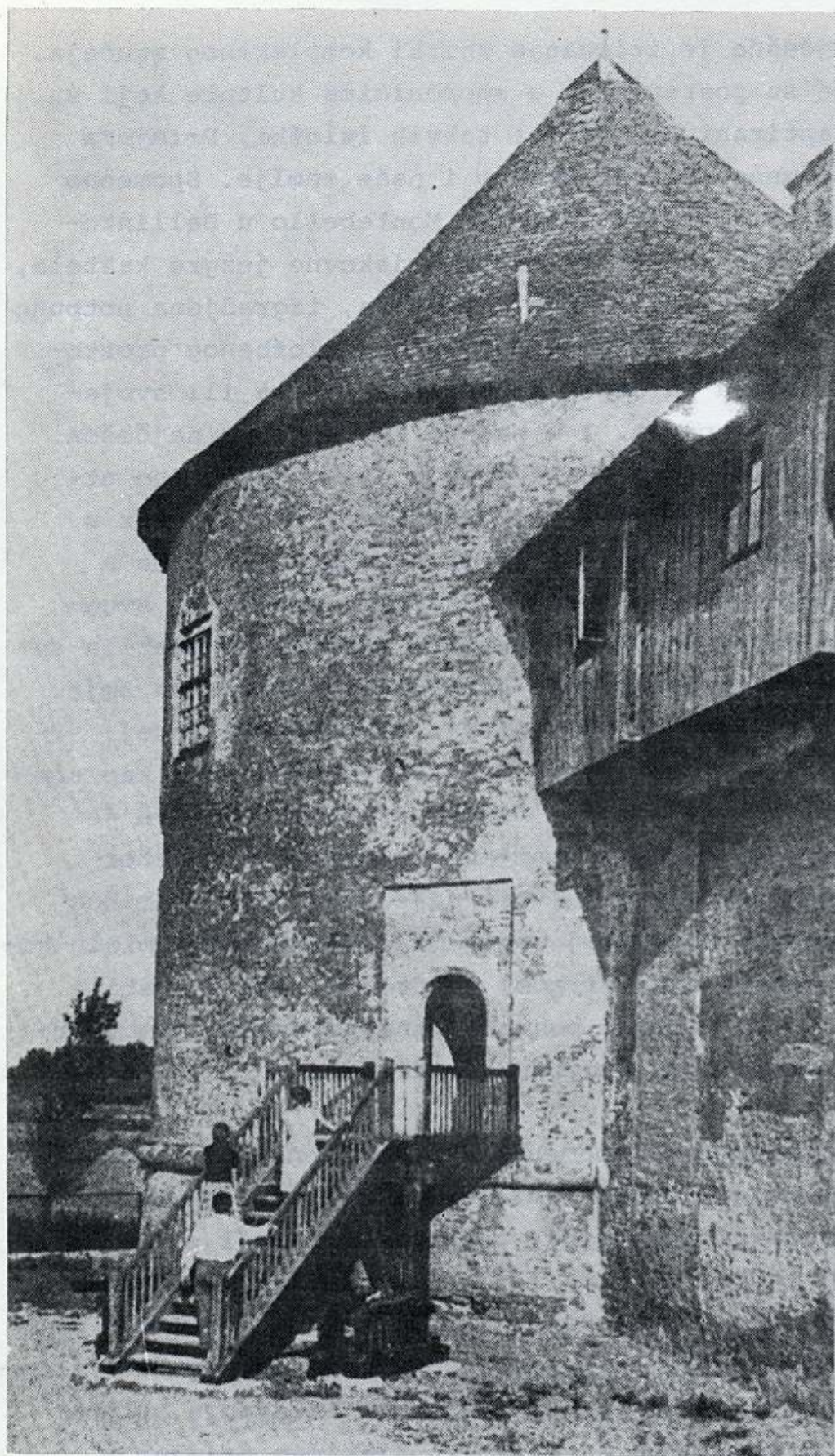
U ovu grupu, na njezino rubno područje gdje se gotovo posredno muzejski upotrebljava spomenik kulture, ulaze oni spomenici unutar kojih su smještene muzejske zbirke što čak ne moraju imati direktnu vezu izloženog materijala sa spomenikom u kome je materijal izložen. Posjet i način izlaganja više su vezani uz muzejski materijal nego uz prezentiranje samog spomenika. Time namjena ovako upotrebljavanog spomenika ostaje vezana uz muzej, ali u drugom, mnogo doslovnijem smislu riječi. Ne ulazeći sada u razmatranje te problematike, koja je mnogo kompleksnija, jer bi istodobno trebalo izlagati zbirke i arhitekturu u kojoj su one izložene, s podjednakom pozornošću i odgovornošću, podjednako djelotvorno spomenimo unutar te grupe problema bar tri podgrupe koje su jasno čitljive:

- Izlaganje zbirki memorijalnog značaja u autentičnim ambijentima u kojima su obitavale za povijest važne ličnosti (npr. Kopernikova kuća u Torunu, Rembrandtova kuća u Amsterdamu ili u nas rodna kuća predsjednika Tita u Kumrovcu, atelijer Meštrović u Zagrebu i sl.).
- Izlaganje zbirki vezanih uz spomenik kulture u kojemu su izložene, ali kao zbirka a ne kao određeni ambijenti kojima bi se rekonstruirao način upotrebe prostora u cjelini. U živom mi je sjećanju renesansno-barokna tvrđava iz 16. st. u Naardanu u Nizozemskoj, gdje su kazamati iskorišteni za izložbu materijala vezanih uz život tvrđave, a opet je tvrđava prezentirana i uređuje se kao specifičan spomenik kulture.

- Najčešće je izlaganje zbirki kompleksnog značaja. One su postavljene u spomenicima kulture koji su adaptirani za prihvatanje takvih izložbi. Primjera ima mnogo diljem Evrope i naše zemlje. Spomenimo bih kao primjer Castello Montebello u Bellinzoni, gdje je unutar srednjovjekovne jezgre kaštela, unutar starih zidova i krovova, izgrađena potpuno suvremena struktura muzejskog izložbenog prostora kojemu su stari zidovi tek ljuska ili svojevrsni eksponat. I u nas je ta podgrupa najčešća. Spomenimo samo stari grad u Jisku (pretežno etnografska zbirka) ili Varaždinu, dvorac Eltz u Vukovaru ili najnoviji muzej seljačkih buna u dvorcu Oršić u Gornjoj Stubici. Gotovo se svugdje dogodilo da je muzejska namjena zanemarila sustavno prezentiranje spomenika u kojemu se smjestila, iako su posjetiocima, razgledavši muzej, upoznali i doživjeli spomenik arhitekture kao specifičnu vrijednost. Drugim riječima, gotovo je očito da muzejska namjena smještena u prostor nekog spomenika kulture nije dala veći doprinos njegovoj muzejskoj upotrebi u onom širem smislu koji upravo analiziramo; gotovo da nije dopustila da se uz izložke posveti puna pozornost samoj arhitekturi kao svojevrsnom eksponatu.

U tu kategoriju spomenika ulaze i oni koji graniče s posebnim tipovima muzeja. Naime, etno-parkovi i memorijalni spomenici, posebice oni koji svjedoče o borbi protiv fašizma ili o stradanjima ljudi pod fašističkom okupacijom, a koji uza sve to imaju značaj izvornosti, istodobno su i muzejski upotrebljivi spomenici kulture i mjesta za izlaganje autentičnog muzejskog materijala. Klasičan primjer u nas jest partizanska bolnica na Petrovoj gori.

Već se ovdje susrećemo s problemom autentičnosti materijala i, analogno tome, s problemom disloka-

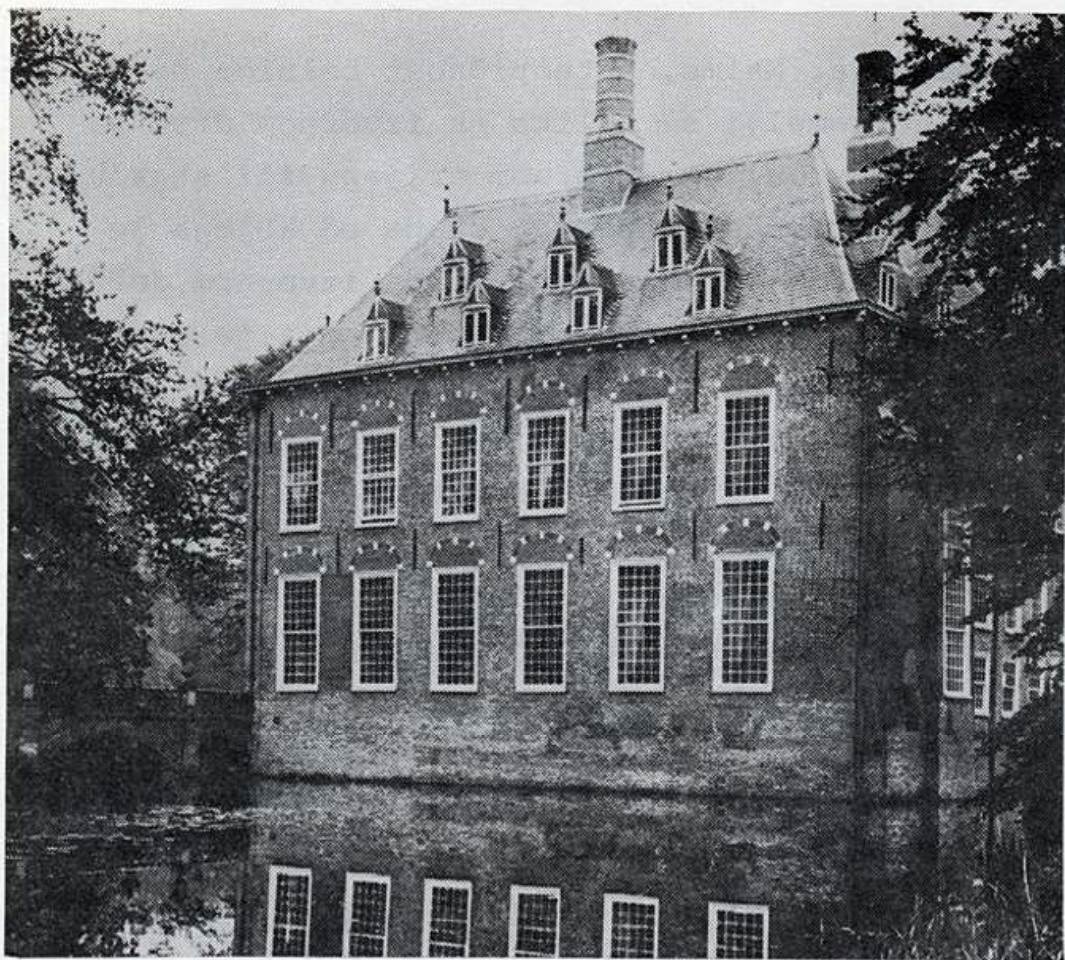

Sisak - stari grad (Hrvatska-Jugoslavija) ulaz u
tvrđjavu u kojoj je uredjen dio gradskog muzeja

cije spomenika. Naime, autentičnost bolnice na Petrovoj gori ne temelji se toliko na izvornom drvu barake ili zemunice, na izvornom crijepu ili staklu ili komadu otesana kestenovog štapa od kojega je izradjen križ na groblju, koliko na izvornom doživljaju, na rekonstruiranom ambijentu koji je ravan izvornom. Slično se događa u etno-parkovima kojih je puna Evropa, jer je danak što ga kultura sela plaća razvitku civilizacije toliki te je gotovo jedini način da se seoska arhitektura spasi od propasti, zaborava i sačuva za budućnost preseljenje u etno-parkove. Jedino u nas još nema nijednog organiziranog etno-parka, makar pokušaji postoje. U čemu je problem ako ga promotrimo s gledišta muzejske upotrebe spomenika kulture? Ovdje autentični memorijalni spomenici, isto kao i etnografski spomenici preneseni u neki novi srodni ambijent, postaju eksponati muzeja na otvorenom, bez obzira na to koliko su opremljeni inventarom koji pridonosi potpunijem doživljaju ili cjelokupnim širim muzejskim instrumentarijem (audio-vizuelna sredstva i sl.), koji tada djeluje nešto modificiranije.

Ova grupa spomenika, izrazito muzeološki tretirana, vodi nas do posljednjeg, sigurno najmanje organiziranog načina, a to je muzejska upotreba grupe spomenika koji čine određenu cjelinu. To su dijelovi naselja, u kojima se ovaj dio muzejske upotrebe tek dađe naslutiti iako nije eksplicite naznačen ili čak objektivno realno i prisutan. Ovisno o vrsti spomenika unutar pojedine grupacije, on se ponegdje nalazi u većem stupnju, da bi u drugom slučaju bio tek potencijalno naznačen kao mogućnost koja bi se i u tom smjeru mogla razviti.

Ako u tu grupu spomenika uključimo fenomen gradskih zidina, kao što su primjerice one u Dubrovniku ili Yorku ili bilo gdje drugdje, tada nam se oblik

Duivenvoorde (Nizozemska) dvorac 17 i 18. stoljeća
- bočno pročelje

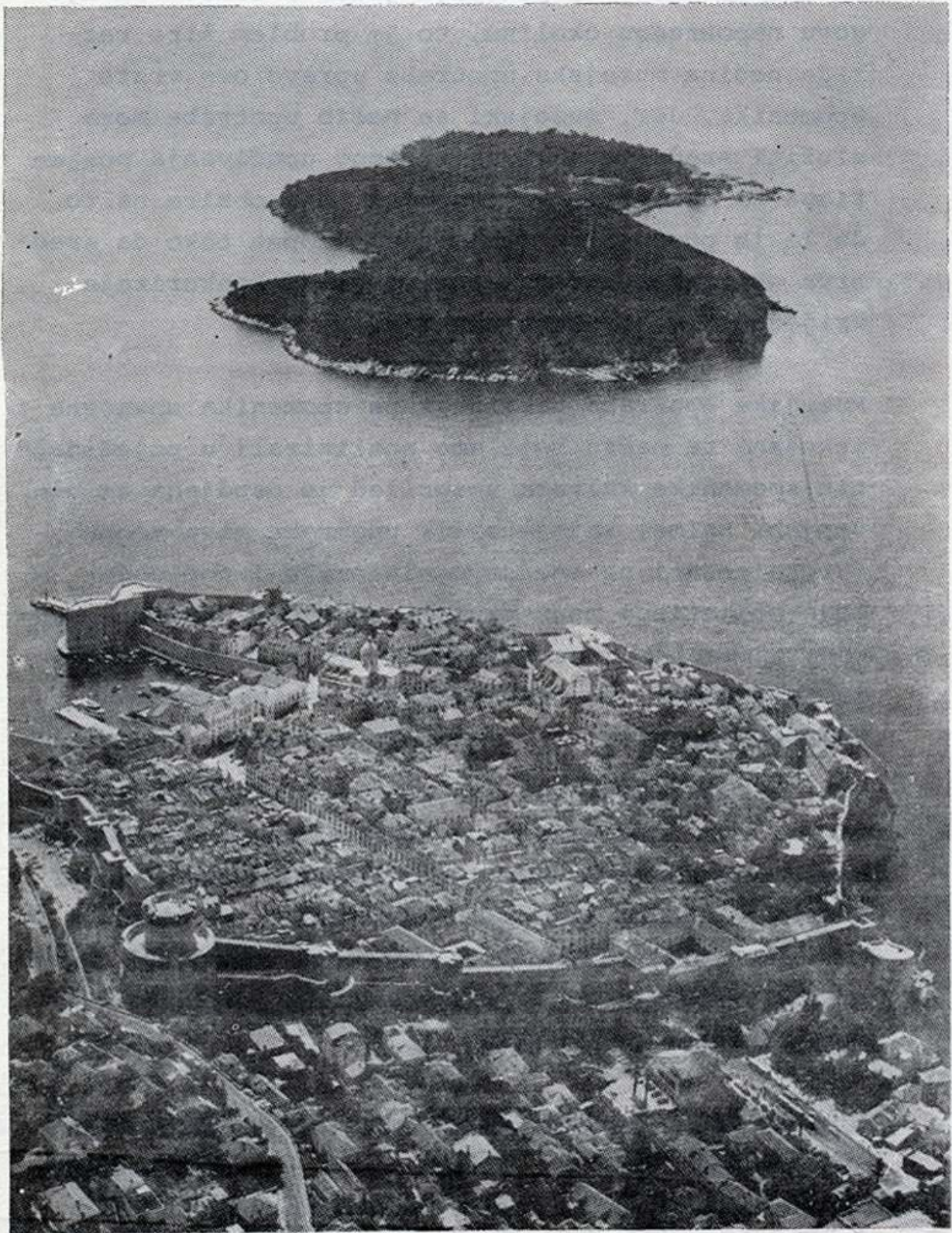

Petrova gora (Hrvatska-Jugoslavija) partizanska
bolnica

muzejske upotrebe čini mnogo bližim, jer se zidine u svome logičnom slijedu kretanja mogu prezentirati kao svojevrsni eksponat. Što njihov položaj, smjer kretanja i stanovita šveobuhvatnost nisu iskorišteni u smislu upućivanja posjetilaca na doživljavanje grada unutar zidina i položaja grada u odnosu na njegovu neposrednu okolinu, to je problem šire razrade načina muzejske upotrebe upravo ove vrste spomenika. Jer, muzejski se način upotrebe mora služiti sredstvima organiziranog upućivanja posjetioca na određene vrijednosti, bez obzira na to da li ih posjetilac zamjećuje, a opet tako da sredstva obavještavanja i upućivanja ne konkuriraju vrijednostima na koje upućuju.

Muzejska upotreba takvih grupa spomenika shvaćena i iskušana na način koji smo analizirali u pojedinačnih spomenika kulture unaprijed je osuđena na neuspjeh. Naime, taj se oblik upotrebe mora veoma čvrsto vezati na one druge interese i poticaje koje posjetiocu mogu pružiti uredjeni gradski prostori spomeničkih vrijednosti i koji će ga privući da ih posjeti. Tu sada temeljni revitalizacioni sadržaj prestaje biti dovoljan sam sebi, i mora dobiti mjesta stanovito usmjerivanje kretanja u smislu šire shvaćenog muzejskog eksponiranja ambijenta, objašnjenja nekih vrijednosti i eventualno zahvata; pristup koji će i odgovoriti na pitanja onih što dolaze vidjeti i doživjeti određeni spomenički prostor, ne prepuštajući sve isključivo senzibilitetu pojedinaca.

Primjer obnovljenoga Starog miasta - središta ratom srušene Varšava - jedan je od pokušaja vrijednih naše pozornosti, iako je toliko poseban da isključuje mogućnost da postane model. Naime, u muzeju koji se nalazi na samom trgu, u neposrednoj

Dubrovnik (Hrvatska-Jugoslavija) panorama s naglašenim gradskim zidinama

vezi s obnovljenim spomeničkim ambijentom, prikazana je obnova i uredjenje tog središnjega gradskog prostora. To je potpuno muzejska ekspozicija, ali je tako životno vezana uz prostor o kojem (uz ostalo) govori, da postaje njegov "izložbeni katalog", dobiva značaj objašnjenja njegova smisla u društvenim, nacionalnim i povijesnim relacijama.

Primjeri koje navodimo tek su ilustracije problema, a ne težnja da pomoću njih odredimo neke moguće granice problema. Stoga primjer Trga termi u Maastrichtu, u pokrajini Limburg u Nizozemskoj, pokazuje način prezentiranja antiknih nalaza na parteru trga, uklapanje suvremenog oblikovanja u takav ambijent, ali ujedno i mogućnost upravo takve specifično muzejske upotrebe lokaliteta, koja je tek naznačena a ne i definirano izražena.

Namjerno ne ulazimo u problem slojevitosti Dioklecijanove palače u Splitu, čija se muzejska upotreba praktički svodi na razgledavanje individualnih spomenika kulture, a da se organizirani put prema doživljaju palače kao stratigrafskog povijesnog i kulturnog fenomena nedovoljno ili gotovo nikako ne osjeća (izuzmemo li tiskane vodiče ili monografije). Ako bismo se slikovito izrazili, tada bismo muzejsku upotrebu te palače mogli usporediti s razgledavanjem neke spomeničke zgrade u kojoj ćemo zapaziti i s punom pozornosti razgledati kriptu i pojedinačne predmete inventara koji su se u njoj nataložili u tijeku vremena, a zanemariti njezinu arhitekturu kao vrijednost samu po sebi.

Možda bi u ovom kontekstu trebalo govoriti i o nekim zatvorenim cjelinama kojima je namjena određena već provedenom svojevrsnom revitalizacijom, jer su one vrijednost kao spomeničke cjeline, pa su stoga u naravi materijalizirale interes društva za se-

Alle Casacce (dolina Verzasce, kanton Ticino-Švicarska) grupa seoskih kuća u zaštićenoj cjelini - danas vikend naselje

be same. Drugim riječima, to su male gradske ili seoske cjeline u kojima je život zamro iz različitih razloga, a one su nanovo oživjele, živeći jednim drugim životom različitim od izvornog, životom koji je u njih unijelo naše današnje vrijeme da bi ih kao vrijednost spasilo od propasti. Navedimo tek kao ilustraciju gradić Frombork na krajnjem sjeveroistoku Poljske, u malom džepu malog zaljeva unutar Baltičkog zaljeva, gotovo na samoj granici sa SSSR-om, u kome je mjesto obilaska, zidinama i kula- ma utvrđena katedrala. Sadržaj tome mjestu dao je suvremeni odnos prema Nikoli Koperniku koji je ne- ko vrijeme tu živio i imao svoj opservatorij. Ure- djen je njegov muzej i suvremeni planetarij, kon- zervirane su i uredjene utvrde oko katedrale, defi- niran je pristup i čitav parterni prostor. Muzejska upotreba, povezana s dijelom koji je zadržao i mu- zejsku namjenu, kao i s dijelovima arhitekture koji su muzejski tretirani, čini prilično prihvatljivu ko- mbinaciju, iako bi se na osnovnu preglednost cjeline mogle staviti razložne primjedbe.

Da bismo naglasili kompleksnost problematike malih cjelina, spomenimo i primjer grada Počitelja u do- njem toku Neretve. Namjena kolonije, s odredjenim ugostiteljskim sadržajima, zanemarila je upravo odnos naselja i zidina što ga okružuju, a isto je tako element muzejske upotrebe, koji se ovdje mogao razviti gotovo do modela, prepušten brizi nekih bu- dućih pokoljenja.

Da se to ne događa samo u nas, pokazuje primjer sela Alle Casacce kraj sela Berzona u dolini Verzasce, u kantonu Ticino u švicarskoj, negdje između Bellin- zone i malog mjesta Corippo. To je selo uredjeno kao vikend-naselje. Uz napore da se, unatoč pro- doru novih načina stanovanja i promjeni elementar- nih uvjeta upotrebe postojećih prostornih sadržaja,

zadrže izvorni značaj naselja i njegove prostorne i oblikovne značajke (što je u većini primjera i uspjelo), nije se smatralo potrebnim da takvo mjesto dobije i namjenu "ekspozata" koji će obaviješteni posjetioci htjeti vidjeti i razgledati. Parola, da se vrijednosti takve seoske arhitekture mogu i moraju organizirano doživljavati tek u etno-parkovima, nepotpuna je i nedorečena, iako u ovom našem vremenu individualizacije i otudjenja, pojedinac, koji je uložio svoj novac da bi u jednom selu provodio odmor u autentičnom ambijentu, ima pravo, i to ograničeno pravo, da ne bude organizirano ometan u svome miru, odnosno da cjelina s takvom namjenom ne bude organizirano muzejski upotrebljavana.

Tu smo na jednom malom primjeru mogli vidjeti kako je složena problematika razmatranja mogućnosti muzejske upotrebe određenih vrsta spomeničkih grupa ili cjelina. Što je cjelina više uronjena u različite oblike života, a bez toga nema djelotvorne revitalizacije, to su mogućnosti klasičnog načina muzejske upotrebe takve cjeline manje. To ne znači da je ta vrsta upotrebe jednog vrijednog ambijenta ili grupe ambijenata onemogućena time potpuno. Naprotiv. Ali nove okolnosti zahtijevaju nove oblike pristupa o kojima se tek razmišlja. Nije li stanoviti pokušaj i napor Ljubljane da vizuelnim sredstvima, pomoću gotovo prometnog znaka, usmjeri znatiželjnika prema pojedinačnim spomenicima kulture unutar stare Ljubljane, korak prema organiziranijoj "muzejskoj" upotrebi te vrijedne gradske cjeline? Žuta ploča s otisnutom crnom fotografikom karakteristične slike spomenika o kojemu je riječ, naziv spomenika, strelica putokaza i zajednički nazivnik na svakom putokazu u obliku krilatice "turistična magistrala" označuju materijaliziranje duhovnog napora da se unutar jedne cjeline naglase bar vrijednosne orijentacione točke, koje će zasigurno uskoro zahtijevati

stanoviti podsustav obavijesti što će ispuniti prazninu unutar obavijesne mreže u jednoj zgusnutoj povijesnoj i spomeničkoj cjelini.

U dosadašnjem smo razmatranju potpuno isključili pokretne spomenike kulture, koji se još nalaze i koji će se nalaziti "in situ", unutar svojih organskih cjelina, a izgubili su svoju redovitu namjenu (npr. velik broj oltara i drugoga crkvenog inventara nakon koncilske reforme crkve). Nismo se zadržali na crkvama koje su u funkciji kao mjesta skupljanja vjernika, a istodobno su i riznica spomeničkog blaga pojedine regije, naroda pa i svijeta uopće. Muzejska upotreba tih spomeničkih kapaciteta uglavnom se svodi na informaciju vodiča, mogućnosti dodatnih osvjetljenja za pojedine vrednije dijelove inventara i instaliranje aparata što nam mogu kroz telefonsku slušalicu obavijestiti o onome što je najvažnije za crkvu u kojoj se nalazimo, i to na nekoliko svjetskih jezika. Prezentirani arheološki nalazi ranijih faza neke od crkvenih građevina (npr. pod katedralom u Milanu ili onom u Yorku) čine u novije vrijeme dodatni napor da posjetilac potpunije shvati i doživi kompleksnost povijesnog slijeda u razvitku spomenika kulture.

Tu smo već blizu kraja naših načelnih razmatranja. Nužni daljnji korak, analiza mogućnosti i dilema konkretnog prilagodjavanja pojedinih vrsta spomenika organiziranoj muzejskoj upotrebi, zahtijevao bi upuštanje u podrobnija razmatranja problematike pojedine grupe, vrste, pa i pojedinačnog spomenika, uvjeta koje oni pružaju, u pregled iskustava na evropskom i našem planu, teškoća i zapreka koje se mogu javiti, i u niz drugih pitanja koja se ne mogu ni započinjati postavljati u ovakvom dosta općenitom generalnom pristupu. Dakle, to je pred nama. Ostaje da zaključimo kako je polje muzejske upotrebe

spomenika kulture, unatoč nizu dosadašnjih napora i pokušaja, još i danas područje onog interesa za spomenike koje ni izdaleka nije iscrpljeno. S razvitkom čovječanstva razvijaju se i novi interesi koje moramo dočekati spremni, da bismo ih optimalno za njih, a posebice za predmet interesa, a to su spomenici kulture, zadovoljili i usmjerili. U protivnom, taj će se pojačani interes ostvarivati na svoj način ne birajući puteve i načine (spomenimo samo jedan od kanala koji je potpuno nekontroliran, a to je kolekcionarstvo) i ne pitajući do kojeg će stupnja time dovesti u pitanje sam predmet interesa. Svi prateći činitelji stanovite industrijalizacije čovjekovih duhovnih interesa ozbiljna su opasnost za materijalnu opstojnost podloge tih interesa. Stoga, ako na teoretskom planu predvidimo, a u praksi iskustvom dokažemo, neke moguće putove usmjerivanja tih društvenih procesa, tada ćemo moći, bar u dobrom dijelu, regulirati obostrane utjecaje, čovjeka na spomenik i spomenika kulture na suvremenog čovjeka.